

Г У Т А Р К А

ЦІ СТРАШНАЯ НАМ КУЛЬТУРА?

"Беларусь — гэта парадэанне цемры і адсталасці. Вось пашырыцца паўсюдна культура, і усё беларускае знікне", — гавораць нам нашы ворагі. Карацей кажучы, культура задушыць Беларусь і усё беларускае. Тыя, што гавораць гэтак, будучы самі душыцелямі па свайму кыццёваму прызначэнню, нават на культуру глядаць, як на сродак удушэння. А можа, сапраўды, яны маюць рацыю? Можа, сапраўды, культура для нас, беларусаў, небяспечная рэч?

Што ж, звернемся да фактаў. А яны нам гавораць вось што.

Беларусь ужо ў самым пачатку сваёй гісторыі, з'яўляючыся месцам скрыжавання вялікіх гандлёвых шляхоў як з поўначы на поўдзень, так і з усходу на захад, падпадала самаму моцнаму ўздзеянню розных культур у большай ступені, чым якая-небудзь старажытная зямля ўсходніх славянаў. Аднак гэта ніколі не забіла ні яе палітычнай самастойнасці (хто болей, як прабацькаўшчына наша — Полаччына — змагалася за сваю незалежнасць і адстаяла яе!), ні яе уласных духоўных магчымасцяў (варта прыгадаць толькі імёны Еуфрасініі Полацкай, Кірыла Тураўскага, Клімента Смалыціча). Створаная ў гэты час культура наша была настолькі багатай і моцнай, што на працягу наступных чатырох стагоддзяў змагла ўсебакова абслугоўваць буйнейшую тагачасную дзяржаву ў Еўропе — Вялікае Княства Літоўскае. У XVI ст. наша культура ў асобе Францыска Скарыны паднялася да вяршыняў сусветнай культуры, а на працягу наступных двух стагоддзяў яна была сцягам барацьбы нашага народу за сваю самабытнасць.

Гэта барацьба была выклікана тым, што менавіта ў той час у бязмоглай галаве польска-каталіцкага ўраду зарадзілася вар'яцкая ідэя задушыць нашу народнасць. Польшча, страціўшы пад напорам немцаў свае спрадвечныя землі на захадзе, захацела гэтыя страты кампенсавать заваёвамі на ўсходзе. Польскім правіцелям здавалася, што беларусаў і украінцаў гэтак жа будзе лёгка спалічыць, як палякаў анямечыць. І вось дзеся дасягнення гэтай мэты побач з палітычным гвалтам былі пушчаны ў ход і культурныя, калі можна так

сказаць, сродкі. Езуіты — авангард польска-каталіцкай навалы — пачалі завабліваць нашых людзей на дыспуты ў касцёлы, адчыняць шматлікія школы з бясплатным /!/ навучаннем. Як бачым, сучасныя "культурныя" душыцелі далёка не арыгінальныя ў сваім спосабе дзеяння). Было б няпрадай, калі б мы казалі, што езуітам нічога не ўдалося дасягнуць. Яны зрабілі шмат шкоды нашаму народу. Ім сапраўды ўдалося спачатку акаціць, а пасля і апалыць наш верхні клас. Але зрабішы многае, езуіты не зрабілі галоўнага, а менавіта, не апалылі проста народ, які не пайшоў за сваімі панамі і застаўся верным сваім нацыянальным традыцыям.

Польска-каталіцкія правіцелі убачылі, што культура — вельмі ненадзейны сродак удушэння народу, бо нават магнатаў і шляхту яны на свой бок перацягнулі не столькі культурай, колькі прывілеямі-падачкамі. І яны ўзялі ў свае саюзнікі цемру. Аб гэтым сведчыць так званы праект 1717 г., які можна з поўным правам назваць маніфэстам цемрашальства. У ім апроч усяго іншага, не менш дзікага і жудаснага, адкрыта прапанавалася не дапускаць беларусаў атрымліваць адукацыю і, пакідаючы іх у невуцтве, даводзіць іх да галечы і крайняй агіды: папоў ставіць без адукацыі, каб яны не маглі вучыць народ; сялянскім сынам забараніць вучыцца ў школах. Вось які, гаворачы сучаснай мовай, круты паварот. То бясплатна вучылі, а то загадалі і блізка не падпусьчаць да школы. Гэта палітыка таксама нанесла нашаму народу вялікую шкоду, але найбольшую шкоду яна прынесла самой Польшчы. Рыхтуючы другім нацыянальную смерць, яна гэтым самым хутчэй наблізіла сваю палітычную смерць, разыйшоўшыся ў канцы XVIII ст. па руках суседзяў. Сучасным смертаносцам не пашкодзіла б улічыць гэтыя паказальныя ўрокі гісторыі!

Мы не будзем падрабязна спыняцца на далейшым жыцці Беларусі, калі яна стала забраным краем царскай Расіі. Высокая рука расійскіх самадзержцаў душыла нас таксама рознымі спосабамі: турмой і пятнёй, катаргай і цемрай. Спрабавала яна прыкончыць нас і культурай, якую пазнейшы паэт назваў "культурай чорнаю раз'юваных баяр". Гэта чорная культура патопам разлілася на нашай зямлі пасля бурнага 1863 г. Але нягледзячы на гэта, Беларусь хоць і павольна, але няўхільна выбіралася з цемры нацыянальнага нябыту на светлую дарогу нацыянальнага адраджэння. І (хай добра ўцяміць гэта нашы культурныя каты) у гэтым ёй вялікую дапамогу аказала праўдзівая навука, навука, што зрывае покрыва хлусні, накінутае ворагамі на нашу выдатную мінуўшчыну, навука, што сабірае нашы песні і прыказкі,

легенды і казкі і паказвала іх непаўторнае характэра, навука, што даследавала нашу чароўную мову і даказвала яе самастойнасць. Менавіта, з часу развіцця сапраўднай аб'ектыўнай навукі аб Беларусі, якое прыпадае на 80—90-е гг. XIX ст., пачынаецца бурны рост беларускага нацыянальнага руху. І ён скоро набраў такую сілу, што выдатны беларускі этнограф Нікіфароўскі змог з упэўненасцю заявіць: "Калі нас дасюль не з'елі, то і зараз не з'ядуць". Яшчэ з большым правам гэтыя словы мы можам паўтарыць сёння.

Не, праўдзівая навука і культура нас не толькі не задушлі, а наадварот, уваскрасілі. Нам здаецца, што Беларусь хочучь задушліць не культурай, а невуцтвам і хлуснёй, бо нашы душыцелі самі больш за ўсё баяцца праўдзівай навукі, сапраўднай культуры. Што ж, яны ведаюць, чаго баяцца. Нам жа, беларусам, не страшная сапраўдная культура і праўдзівая навука. Няхай перад імі дрымаць нашы ворагі.